

ГЕРМАНСКАТА ОКУПАЦИОННА ПОЛИТИКА В РУСИЯ И ВЛАСОВАТА АРМИЯ

Йордан Митев, Филип Узунов

Доктриналните източници на “остполитик”, систематизирани от Хитлер в библията на нацизма “Моята борба”, постановяват, че немската нация се нуждае от “лебенсraum” — жизнено пространство за арийската раса, което може да се осъществи само на изток. В руския болшеvizъм фюрерът вижда възплъщение на световното еврейство и претенцията му за световно господство. Расовата идеология квалифицира славяните като “низша раса” (в нацисткия речник “унтерменш”), която трябва да се третира единствено с оглед постигане на немските жизнени интереси. Тезата за “унтерменш”, изработена в предвоенните години, се осъществява в немската окупационна политика по време на Втората световна война.

Първите по-големи трудности във военната кампания срещу Русия обаче формират съпротива срещу драстичната политика на “унтерменш”. Съпротивата идва по две направления — от Алфред Розенберг, оглавяващ Остминистериум и смятащ себе си за идеолог и експерт на нацистката партия по външна и малцинствена политика, и от високопоставени военни среди, третиращи окупационната политика не в расов аспект, а по-скоро като технически елемент от глобалната военна стратегия. Въпреки някои очевидни различия между генералите и Розенберг и в двете версии доминира необходимостта от политически подход към местното население, заключаващ се във формирането на по-добри условия за спечелване на войната чрез мобилизиране на силите на националистическата и антиболшевишката съпротива в Сталинова Русия.

Алфред Розенберг, получил образованието си в рижката политехника и Москва, е отблизо запознат с руската култура и традиции и смята, че великорусите са в основата на жизнените сили при създаването на руската цивилизация. Като не приема теорията за “унтерменш”, той поддържа идеята за разчленяване на СССР, за създаване на великоруска държава, Московя, която да е обкръжена от буферни държави: Голяма Финландия, Балтика, Украйна и Кавказ. Розенберг настоява за националностите на Съветския съюз с изключение на великорусите да бъде изработена програма за политическо обособяване и развитие в полуавтономни държави.

Тази идея обаче не се поддържа от Хитлер и никога не намира практическа реализация — обстоятелство, намаляващо тежестта и престижа на Розенберг в нацистката политическа йерархия. Инакомислието му води до систематично изземване на функции и прерогативи от немското ведомство Ост-

министерииум в полза на други учреждения. Що се отнася до генералската опозиция, мотивите ѝ за недоволство се определят от по-широк кръг нерешени хуманитарни и военностратегически проблеми на неангажиране на Вермахта с полицейски и административни задачи¹.

След немската катастрофа при Москва Хитлер се самоназначава за главнокомандуващ и взема в свои ръце ръководството на сухопътните войски. Това довежда до неразбория и морален упадък в средите на висшите немски военни ръководители. На 23 юли 1942 г. генерал Халдер отбелязва в своя дневник: "За сериозна работа сега и дума не може да става. Болезнени реакции на различни случайни впечатления, пълно нежелание правилно да се оцени работата на ръководния апарат и на това, което трябва да се прави — това е характерно за сегашното политическо ръководство"². С тази оценка Халдер всъщност посочва и пълното безсилие на генералския елит да влияе и върху характера на окупационната политика на Райха.

Опити за преформулиране на окупационната политика правят и висши немски дипломати от системата на Министерството на външните работи. Бившите немски посланици в Лондон и Москва Херберт Дирксен и граф Вернер фон дер Шуленбург независимо от своите първоначални симпатии към някои аспекти на нацисткия режим сочат, че е наложително да се смекчат последствията от нацисткото администриране в окупираните територии. Независимо от факта, че Министерството на външните работи има ограничени възможности да влияе върху остполитик, то съдействува на опитите да се намерят прагматични решения, застъпвайки един условно умерен курс по руския въпрос, даващ на всички националности правото за някаква форма на ограничено самоуправление.

Целият този нехегемонен опозиционен блок, изразяващ неортодоксални политически тенденции и дълбоко съмняващ се в тезата за "жизненото пространство", се активизира след първите сериозни неуспехи на Вермахта на Източния фронт. През 1942 г. става ясно, че германският "блицкриг" е претърпял съкрушителен неуспех и предстои трудна и продължителна война. Стратегическата цел на лятната кампания, посочена в Директива № 41 от 5 април 1942 г., съдържа като основна задача окончателното унищожаване на останалия отбранителен потенциал на Съветите и лишаването им от най-важните военно-икономически центрове в Южна Русия и Кавказ. В цялост тя страда от същата утопичност на целите и несъизмеримост на усилията с крайния военностратегически резултат.

За да се облекчи разтегнатата комуникационна система на немската армия и да се освободят войски за настъпателни операции, Главното командване на Вермахта организира без политическа санкция формирането на колаборационистки военни формирования, натоварени с осъществяването на охранителни и наказателни функции. Една от първите руски военни час-

ти с относително голяма независимост и свобода на действие е Руската освободителна народна армия (РОНА), възглавявана от Бронислав Камински (Бригадите на Камински). През 1944 г. Камински е разстрелян от СС за мародерство, а бригадите са разформировани и частично използвани при потушаването на Варшавското въстание.

Друго формирование от подобен род е бригадата на Гил Радионов, известна като СС-дружина, оглавявана от дезертиралия съветски полковник Владимир Радионов. Тя прекратява своето съществуване през 1943 г., след като Радионов преминава отново на съветска страна.

Трети опит за създаване на регулярно руско армейско подразделение нацистите предприемат с Руската народно-национална армия (РННА), известна като "Бригада Осиндорф". Първоначално тя се ръководи от стария полковник имигрант К. К. Кромияди, оглавяващ по-късно личната канцелария на генерал Власов. Поради конфликт с фелдмаршал фон Клюге през 1943 г. РННА е разформирована.

Противниците на "остполитик" в изстребителния ѝ вариант са убедени, че в рамките на източния въпрос може да се намери политическо решение, предоставящо свобода на действие на вътрешната антисталинска опозиция. Според тях отношението към славянските народи като с "унтерменш" едновременно засилва тяхната съпротива и затруднява дейността на Вермахта и немската окупационна администрация. Подобно становище открито е изразено в меморандум на доктор Ото Броитгам, заместник-началник на политическия отдел на Остминистериум. Той смята, че привличането на високопоставен генерал от Червената армия, наподобяващ руски Де Гол, може да инициира формиране на руско движение за съпротива. Опит в тази насока е направен по отношение на пленения генерал Лукин, командуваш деветнайсетата армия и взет в плен във Вяземско-Брянската битка през октомври 1941 г. Лукин не се доверява на немците и отказва да им сътрудничи, "ако те не му дадат незабавно войски и въоръжение"³.

На 12 юли 1942 г. в немски плен попада командирът на Втора ударна армия и заместник-командуваш Волховския фронт генерал-лейтенант Андрей Андреевич Власов. Роден през 1900 г., син на селянин, получил семинаристско образование, през 1919 г. той попада в редовете на Червената армия. След приемането си за член на ВКП (б) през 1930 г. развива бърза военна кариера. Пребиваването му в Китай в края на тридесетте години като съветник на Чан Кай Ши му създава репутация на блестящ военен и го спасява от Сталиновите офицерски чистки.

През първите месеци на войната Власов командува армейски части, които имат ключово значение при отбраната на Киев и Москва. На 13 декември 1941 г. Совинформбюро публикува комюнике за отблъскване на немците от Москва със снимки на командирите, отличили се при отбраната на града.

Сред тях е и Власов. На 24 януари 1942 г. той е награден с орден “Червено знаме” и е произведен в чин “генерал-лейтенант”. Според оценката на престижния специалист по история на Втората световна война професор Джон Ериксон Власов е “един от любимите командири на Сталин”⁴.

Изключително трудно е да се преценят всички мотиви, които подтикват Власов да сътрудничи на нацистите. Безусловно обаче една от причините е непознаване на природата на нацисткия режим и наивната вяра във възможностите на Хитлер да осигури свобода на действие и подкрепа за едно мощно антиболшевишко националистическо действие, което да ферментира в движение за руско национално самоуправление. Въпреки полученото съдействие в тази насока от армейски среди, германците използват пленения генерал и неговите сподвижници като пропагандно средство до януари 1945 г., когато му е възложено командването на две дивизии. Руските военни единици са известни под наименованието Въоръжени сили на Комитета за освобождение народите на Русия (ВСКОНР). Войниците за тези формирования са набирани в по-голямата си част непосредствено от руските части, служили вече във Вермахта.

В периода 1942—1944 г. общият брой на съветски граждани на служба в германските въоръжени сили се изчислява на около един милион души. Към края на 1942 г. немското настъпление в Русия бележи най-големи размери и между 70 и 80 млн. души попадат под окупация. Хитлеровото политическо ръководство не прави нищо съществено да организира противниците на болшевишкия режим в единно съпротивително движение. Това е един от най-значимите стратегически пропуски за германската източна политика, нямаш и досега задоволително историографско обяснение. Американският историк Александър Далин в свое изследване за немската източна политика резюмира: “Германия от самото начало изпуска възможността да привлече на своя страна различни слоеве на съветското население на различни расови и национални групи с помощта на съответстваща политическа тактика”⁵. Според Далин липсата на ефективно тактическо умение е следствие не само от господстващата расова идеология, но и от борбата за власт между различните ведомства (Вермахта, Остминистериум, СС) в нацистката държавна машина. Противоречията между тях се проектират в наличието на съпернически си тенденции по повод формулирането и провеждането на немската политика и администриране в окупираните съветски територии.

През 1943 г. лидерството на СС при осъществяване на източната политика става неоспоримо. Това се дължи както на появата на все по-голям брой дивизии на СС на Източния фронт (СС-Вафен), така и на общото недоверие на Хитлер към генералския корпус. Усилията на Власов да си осигури по-голяма политическа самостоятелност чрез пропагандиране на формулираните от него руски национални цели (Меморандума Власов—Боярс-

ки и Смоленската декларация) се натъкват на неразбиране и открита враждебност от страна на СС.

Ведомството на Химлер, все още идеологически правоверно на теорията на “унтерменш”, не допуска никакви призови за възраждането на руската държавна независимост и армия. Враждебната мнителност към Власов се засилва във висша степен след неуспеха на заговора срещу Хитлер от 20 юли 1944 г.

Все пак на 16 септември 1944 г. между Власов и Химлер се осъществява среща на която се санкционира създаването на Комитета за освобождение на народите на Русия (КОНР). Отначало на Власов са обещани десет дивизии, впоследствие намалени на две. Официално КОНР се учредява в Прага на 14 ноември 1944 г. В издадения по този повод Пражки манифест се формулира окончателната програма на движението, имаща силно изразен лявонационалистически характер. Задачите, които комитетът си поставя, са сваляне от власт на сталинската тирания и възстановяване на онези права на нацията, за които тя се е борила през 1917 г. — сключване на почетен мир с Германия и създаване на свободна народна държава без болшевики и експлоататори.

Въпросът за самоуправлението и независимостта на отделните народности заема централно място в манифеста и се смята за ключов при формирането на обединената антисталинска армия. В този аспект дейността на Власов обаче не се увенчава със значим успех и остава недовършена. Розенберг и Остминистериум поощряват сепаратизма на военните формирования (остгруппен) на комитетите на националните малцинства като част от глобалния замисъл за разчленяване на съветската държава на основата на “самоуправлението” на нациите. Ръководствата на отделните национални групи са обнадеждени от тази политика и до края на войната открито отказват да се подчинят на великорусите под командването на Власов. Известният меншевишки лидер и публицист Борис Николаевски смята, че най-важната особеност на Власовото движение не е формирането на армия за въоръжена борба срещу сталинската диктатура, а опитът да се създаде антиболшевишко движение на базата на една демократична програма “и при това не тясно националстка и не сепаратистка, а федералистична, общоруска”⁶.

В Пражкия манифест, който е писан отчасти под контрола на Химлер, има критика към западните съюзници и тяхната политика, окачествена с формулировката “плутократичен империализъм”. Власов твърдо се противопоставя в документа да присъствува категорично изразен антисемитски елемент.

В периода от началото на декември 1944 г. до март 1945 г. е осъществен сондаж за договаряне между Власов и генерал П. Н. Краснов, през 1918 г. атаман на Донската войска и виден казашки лидер в Германия. Разликата във възгледите обаче е твърде голяма, за да може да се състави обща платформа. Стремешът на Власов да установи ефективни контакти с белогвар-

дейската имиграция според оценката на руския историк Димитър Волкогонов показва идейната нищета на движението и детерминира политическия му и военен провал⁷.

Първа дивизия на Власовата армия (600-Панцер гренадир дивизион) започва да се формира в Мюзинген през ноември 1944 г. Неин командир е генерал-майор Сергей Кузмич Боняченко. Дивизията се състои от руски части, служили във Вермахта, главно бойци от бригадата на Камински. Първоначално съединението е с числен състав 10 000 души, нараснал впоследствие до 20 000. От януари 1945 г. е в ход формирането на втора дивизия (Дивизия № 650) в Хойберг.

Двете формирования са непопълнени и са с ниска боеспособност. Офицерите им не са пряко подчинени на Власов, а получават заповеди направо от немското командване. На 27 април 1945 г. Първа дивизия на Власов по осммотрение на Боняченко се насочва към Чехословакия. Тежкото положение на група армии "Център" не позволява на фелдмаршал Щирнер да предприеме наказателни мерки срещу нея. В предградията на Прага руските части влизат във въоръжен сблъсък с немските войски, изпратени да потушат Пражкото въстание, като с това имат принос за спасяването на чехословашката столица⁸.

На 7 май Боняченко установява контакт с американците и прави отчаяни усилия да изведе дивизията си в американската окупационна зона. В последвалия хаос управлението на войските е загубено и близо 10 000 души са пленени от Червената армия. Попадналите в американски плен или при чешките партизани впоследствие са репатрирани в СССР. Подобна е съдбата и на втора дивизия, която е разгромена в Южна Чехия. Политическите и военните лидери на КОНР начело с Власов, Боняченко и Меандров са заловени от съветски патрул и една година по-късно, през август 1946 г., са екзекутирани по обвинение в "контрареволуционна и антисъветска дейност".

БЕЛЕЖКИ

¹ Вж.: Андреева, Е. Генерал Власов и русское освободительное движение. Пр. с английского, Лондон, 1990.

² Халдер, Ф. Вошпий дневник, Т. 3, кн. 2. М., 1971, с. 304.

³ Андреева, Е. Цит. съч., с. 57.

⁴ Ericson, J. The Soviet Higt Connaud. London, 1962.

⁵ Dallin, A. German Rule in Russia 1941–1945. A Study in Occupation Policies, London 1st edition 1952, 2 ad edition, 1981.

⁶ Вж.: Гелер, М., А. Пекрич. Утопията на власт. 2. част. С., 1994, с. 112.

⁷ Волкогонов, Д. Триумф и трагедия, кн. 2. С., 1991.